

ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ ІНДИВІДУАЛЬНОГО ХАРАКТЕРУ ЦИВІЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ: КОНЦЕПТУАЛЬНЕ БАЧЕННЯ

Петрицин Н.Т.,
аспірант 2 курсу
Львівського національного університету
імені Івана Франка

В даній статті проаналізовано та систематизовано існуючі точки зору щодо трактування юридичної відповідальності, а також подано власне бачення її правової природи, проаналізовано праці відомих українських та зарубіжних учених, сформовано комплексний підхід до розуміння відповідальності, виявлено її сутність та призначення, спираючись на чинне законодавство та позиції загальнонавчаних вчених.

Ключові слова: цивільна відповідальність, система, індивідуальний характер, вид юридичної відповідальності.

В статті пропонується авторське бачення к вопросу об сущности юридической ответственности, исследуются проблемы юридической ответственности, анализируются труды украинских и зарубежных ученых и предлагаются изменения в законодательство Украины.

Ключевые слова: гражданская ответственность, индивидуальный характер обязанности, негативные правовые последствия, убытки, компенсация, вид юридической ответственности.

The need of new meaning of the legal responsibility is attempt to set in the present article. In article the author's position on the question of the reinterpretation legal liability is proposed, problems of a civil liability in the system of the legal responsibility are investigated, works of the Ukrainian and foreign scientists are analyzed and changes in the legislation of Ukraine are offered.

Keywords: civil responsibility, individual character, penalty, reimbursement of losses, obligation, damages, compensation, kind of legal liability.

Наукові дослідження проблем цивільної відповідальності як окремого виду юридичної відповідальності мають давню історію. Попри вагомий здобуток радянської та української цивілістичної науки у цій галузі знань є ще чимало законодавчих та доктринальних проблем, які потребують нових підходів до їх вирішення. На часі потреба системного аналізу цивільної відповідальності, за законодавством України, його порівняльний аналіз із відповідними нормами інших держав Європи.

Проблеми цивільної відповідальності і пов'язаних із нею аспектів привертають увагу фахівців уже декілька століть. Це стосується не лише суто цивільної відповідальності, але й також її специфіки, місця в системі юридичної відповідальності. Однією з особливостей цивільної відповідальності вважалася можливість відповідальності за чужу вину [1,8,9]. У частині 2 статті 61 Конституції України встановлено, що юридична відповідальність особи має індивідуальний характер. Із загального правила, встановленого цією конституційною нормою, знову-таки немає винятків, які стосуються цивільної відповідальності [1,2]. Однак ця конституційна норма не вплинула на подальший розвиток цивілістичної науки. Окремі науковці з цього приводу стверджують, що неможливо притягнути до такої відповідальності іншу особу,

окрім тієї, яка безпосередньо вчинила правопорушення. На думку таких науковців, як: М.М. Агаркова, Б.С. Антимопова, Г.М. Белякова, Д.В. Бобрової, М.І. Брагінського, С.М. Братуся, В.В. Вітрянського, В.П. Грибанова, О.В. Дзери, І.В. Жилінкової, Г.В. Єрмоменко, Р.А. Майданика, М.С. Малєїна, В.А. Покутнього, В.О. Тархова, В.І. Труба, Н.М. Хуторян, С.І. Шимон, в передбачених законом випадках за невиконання або неналежне виконання зобов'язання однією особою заходи цивільної відповідальності можуть бути застосовані щодо іншої. Причому серед таких прикладів вищезазначені правники виділяють відповідальність батьків (усиновлювачів) за шкоду, завдану їхніми дітьми, а також відповідальність юридичних осіб (згідно із ч.7 ст.77 Господарського кодексу України у разі недостатності коштів, що перебувають у розпорядженні казенного підприємства, держава в особі відповідного органу несе відповідальність за зобов'язаннями цієї організації). Серед інших випадків зазначено відповідальність несе особа, яка перебуває, зокрема, у договірних відносинах (управитель за договором управління, праволоділець за договором комерційної концесії).

У Цивільному кодексі України відсутня така норма, що встановлює принцип відповідальності “за чужі дії”. Проте у ст. 528, що забезпечує виконання

обов'язку третьою особою, міститься положення про те, що у разі невиконання або неналежного виконання обов'язку боржника іншою особою, цей обов'язок боржник повинен виконати сам. Така позиція знайшла відображення і в цивілістичній науці [2,3], де відповідальність за дії третьої особи розглядається як випадок відповідальності за невинне виконання зобов'язань. Деякі правники (Г.Ф. Шершеневич, І.С. Канзафарова) [5, 9] намагаються пояснити розмежування відповідальності за свої дії та за чужі дії на прикладі, зокрема, ст. 240 ЦК України, яка передбачає, що представник зобов'язаний вчиняти правочин за наданими йому повноваженнями особисто. Причому передача його повноважень іншій особі можлива лише у випадках, якщо він уповноважений на те договором або вимушений до цього в силу обставин з метою охорони інтересів довірителя. Тому представник, який частково передав свої повноваження іншій особі, має повідомити про це особу, яку він представляє, та надати їй необхідну інформацію про замісника [7,11]. Таким чином, невиконання цього обов'язку покладає на особу, яка передала повноваження, відповідальність за дії замісника як за свої власні.

Між тим, розглядаючи передбачені чинними законодавством випадки відповідальності одних осіб за інших (коли одні особи здійснюють нагляд за іншими, коли одні особи виконують доручення інших, коли правопорушення скоєно за співучасті, коли конкретне майно “винного” перейшло у спадщину), можна дійти до висновку про те, що вони не порушують принципу індивідуальної відповідальності у цивільному праві [1,13]. Адже батьки чи опікуни відповідають за недостатність нагляду, який останні, відповідно до чинного законодавства зобов'язані здійснювати стосовно тих осіб, які вчинили протизаконні діяння. Таким чином, саме ці відповідальні суб'єкти вчиняють зі своєї вини незаконне “упущення” [1, 12,14].

Однак аналіз чинного законодавства та судової практики у цій сфері дозволяє дійти висновку, що індивідуальний характер цивільної відповідальності полягає також у врахуванні ступеню вини особи (зокрема, майнового стану та інших індивідуальних ознак суб'єктів відповідальності). З вищевказаного випливає, що покладення на будь-яку кількість осіб відповідальності, незалежно від протиправності їх

дій та інших індивідуальних ознак, суперечить вказаній конституційній нормі. Разом з тим, подібна ситуація склалася й сьогодні. Дана проблема простежується, зокрема, щодо певних категорій осіб — роботодавців, батьків тощо. Між тим, відповідає той, хто не виконав юридичного обов'язку, а не родичі чи батьки [2,3,8]. У такому разі вважається по суті, що діє принцип не індивідуальної, а колективної юридичної відповідальності [10]. З іншого боку, відповідно до ст.24 Конституції України, громадяни є рівними перед законом, мають рівні конституційні права та свободи, а всі привілеї чи обмеження за будь-яким ознаками заборонено.

Індивідуальний характер відповідальності проявляється й в тому, що розмір відшкодування суд прилаштовує до особи (до конкретної життєвої ситуації, до здоров'я, до факту наявності дітей). Це правило має законодавче підґрунтя. Згідно ст.23 ЦК, розмір відшкодування моральної шкоди визначається судом залежно від характеру правопорушення, глибини фізичних та душевних страждань, погіршення здібностей потерпілого або позбавлення їх можливості реалізації, а також з урахуванням інших обставин, які мають істотне значення. Аналогічний характер має й ст. 551 ЦК, яка передбачає можливість зменшення розміру неустойки за рішенням суду, якщо він значно перевищує розмір збитків, та за наявності “інших обставин, які мають істотне значення”. У ст.1193 ЦК законодавець передбачив окремі випадки врахування вини потерпілого і матеріального становища фізичної особи, яка завдала шкоди. Суд може зменшити розмір відшкодування шкоди, завданої фізичною особою, залежно від її матеріального становища, за винятком, коли шкоди завдано вчиненням злочину.

Таким чином, можна зробити висновок, що у цивільному праві діє принцип індивідуальної відповідальності, який має свої, не завжди притаманні іншим галузям права, особливості (залежність від конкретної життєвої ситуації, зважаючи на істотні обставини справи; можливість суду прилаштовувати розмір відшкодування до особи за різними підставами: наявність дітей; матеріальний стан тощо).

Новизна полягає, насамперед, у самій постановці проблеми, у її комплексному дослідженні, у прагненні по-іншому глянути на питання, які вважаються у нашій літературі аксіоматичними.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Ромовська З.В. Українське цивільне право. Загальна частина. Академічний курс. – Київ: Атіка, – 2005. – с.190-195.
2. Матвеев Г.К. Основания гражданско-правовой ответственности. – М., 1970.
3. Братусь С.М. Юридическая ответственность и законность (теоретические аспекты). – М., 1976.
4. Цивільне право України: Підручник: У 2-х кн. /За ред. О.В. Дзера, Н.С. Кузнецова. -- К.: Юрінком Інтер, 2004.
5. Канзафарова І.С. Теорія цивільно-правової відповідальності: Монографія. – Одеса: Астропринт, 2006. – с. 246.
6. Малейн Н.С. Имущественная ответственность в хозяйственных отношениях. М., «Наука», 1968.
7. Савицька А.М. Суть цивільно-правової відповідальності // Юридична відповідальність. – Львів, – 1975. – С. 5-6.
8. Иоффе О.С. Ответственность по советскому гражданскому праву. -- С.14.
9. Шершеневич Г.Ф. Учебник русского гражданского права. – С.- Пб: Изд-е Бр. Башмаковых, – 1907.
10. Покутний В.А. Природа субсидиарной ответственности // Актуальные проблемы гражданского права: Сборник статей. – Вып. 9 / Под ред. О.Ю. Шилохвоста. – М.: Норма, 2005.
11. Тархов В.А. Гражданское право. – Чебоксари, 1997.

12. Труба В.І. Цивільне право: актуальні проблеми. -- Київ, -- 2006.
13. Хуторян Н.М. Теоретичні проблеми матеріальної відповідальності сторін трудових відносин: Монографія. -- Київ, --2002. - с. 82-83.
14. Антимонов Б.С. Основания договорной ответственности. – М., 1962. – С.1.
15. Иоффе О.С. Обязательное право. М.: Юрид. лит., 1975. – 880 с.
16. Носов В.А. Внедоговорные обязательства: Учеб. пособие / Ярослав. гос. у-т. – Ярославль, 1987. – 76 с.
17. Горшенев В.М., Способы и организационные формы правового регулирования в современный период коммунистического строительства, авт. Дисс., Свердловск, – 1969, – с. 13.
18. Смирнов В.Т., Собчак А.А. Общее учение о деликтных обязательствах в советском гражданском праве. – Л.: 1983. – 152 с.
19. Агарков М.М. Обязательство по советскому гражданскому праву, – М.: 1986, – с. 145.